

32e jaargang

nummer 2

december 2023

W

Tijdschrift voor

GW

Waterstaats
Geschiedenis

*Stop van
Ternaaien*

Slaperdijk

Inhoudsopgave

KOEN BERENDS, SANDER ENDERINK, ARJAN CONIJN,
DUVE RIBBERINK, REMI VAN DER WIJK, JAN WILLEM VOORT,
JAKOLIEN LEENDERS, BAS VAN DER MEULEN
[Een reflectie op de Oude Hollandse Waterlinie \(1672\)](#) 53
De inundaties in cultuur-historisch en waterbouwkundig perspectief

TON BURGERS
[De Stop van Ternaaien \(1934\)](#) 71
Opheffing (1962) en ultieme vervanging (2015) van de ‘stop’

BART SCHULTZ
[De Slaperdijk tussen Spaarndam en Santpoort](#) 85

MAURITS W. ERTSEN
[De tijd zal het leren](#) 103
Impressies van ‘Zonder verleden geen toekomst’, de gezamenlijke
bijeenkomst van het Koninklijk Nederlands Waternetwerk, Stichting
Schilthuisfonds en de Vereniging voor Waterstaatgeschiedenis op
28 september 2023 bij Waterschap Rivierenland

BOEKBESPREKINGEN 105

OVER DE AUTEURS III

Adresgegevens

Leden van de vereniging voor Waterstaatsgeschiedenis ontvangen maandelijks de digitale nieuwsbrief ‘WaterPeilingen’. Een aantal daarvan blijkt onbestelbaar doordat het mailadres niet meer reageert. Willen leden die de WaterPeilingen recent niet (meer) ontvangen zich s.v.p. met een actueel mailadres melden bij het bestuur: waterstaatsgeschiedenis@hotmail.nl.

Colofon

32e jaargang, aflevering 2, december 2023

Het Tijdschrift voor Waterstaatsgeschiedenis is een uitgave van de Vereniging voor Waterstaatsgeschiedenis (www.waterstaatsgeschiedenis.nl) en verschijnt tweemaal per jaar.

REDACTIE:

dr. Piet van Cruyningen
dr.ir. Maurits Ertsen
drs. Janneke Groen
prof.mr. Herman Havekes
dr. Milja van Tielhof
drs. Lauran Toorians
drs. Bert Toussaint

REDACTIESECRETARIAAT:

Maurits Ertsen
M.W.Ertsen@tudelft.nl 71
Kopij dient te worden aangeleverd bij het redactiesecretariaat conform de richtlijnen van de redactie. Deze zijn te vinden op de website van de Vereniging voor Waterstaatsgeschiedenis of op te vragen bij het redactiesecretariaat. Boeken ter recensie kunnen worden gezonden naar Lauran Toorians (tekstredactie), Kasteellaan 2, 5175 BD Loon op Zand. 85

LEDENADMINISTRATIE:

Dhr. C. van Raalten
Noordeinde 85
3061 EM Rotterdam
info@waterstaatsgeschiedenis.nl
Bankrekeningnummer NL 91 INGB
0000093830 t.n.v. Vereniging voor Waterstaatsgeschiedenis te Rotterdam. 105
Leden van de Vereniging ontvangen het Tijdschrift. Losse nummers kunnen worden verkregen bij de ledenadministratie. Abonnementsprijs € 30,- per jaar; voor gezinsleden en studenten € 15,-; losse nummers € 8,- exclusief portokosten. Voor themanummers gelden speciale prijzen. Het lidmaatschap wordt automatisch verlengd, tenzij opgezegd vóór 1 december van het laatste lidmaatschapsjaar.

PRODUCTIE: Uitgeverij Verloren, Hilversum.

ISSN 0927-3336

© 2023 Vereniging voor Waterstaatsgeschiedenis en de afzonderlijke auteurs. Niets uit deze uitgave mag, op welke wijze dan ook, worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt zonder schriftelijke toestemming van de redactie.

De tijd zal het leren

Impressies van ‘Zonder verleden geen toekomst’, de gezamenlijke bijeenkomst van het Koninklijk Nederlands Waternetwerk, Stichting Schilthuisfonds en de Vereniging voor Waterstaatgeschiedenis op 28 september 2023 bij Waterschap Rivierenland

Tijdschrift voor
Waterstaatgeschiedenis
32:2 (2023) 103-104

MAURITS W. ERTSEN

In deze korte reflectie op de prettige bijeenkomst van 28 september in Tiel, waar ik een stukje van mijn eigen verleden heb kunnen bestuderen (ik kan u zeggen dat de route die ik van huis naar mijn middelbare school fietste inmiddels niet meer bestaat), bespreek ik aan de hand van de vier voordrachten opnieuw een thema wat ik interessant vind: (wat) kunnen we leren van (de) geschiedenis. Die bespreking is noodzakelijkerwijs kort en enigszins impressionistisch – maar hopelijk toch de moeite waard.

Zoals de website van het symposium claimt, heeft historische waterkennis belang voor hedendaags en toekomstig waterbeheer, inclusief het ontwikkelen van een langetermijnvisie.¹ Onder het motto ‘Het verleden is soms actueler dan gedacht’ gaven de vier sprekers resultaten van hun onderzoek en interpretaties van het belang daarvan voor huidige watervraagstukken. Na een kort welkomwoord door dagvoorzitter Monique Bekkenutte gaf Lotte Jensen (RU Nijmegen) een aantal treffende voorbeelden van de culturele verbeelding van de strijd tegen het water in Nederland. Petra van Dam (VU Amsterdam) richtte zich op de drinkwatervoorziening in Nederland voor 1850, toen meerdere bronnen naar grondwater als drink- en gebruikswater werden gebruikt. Vanuit hetzelfde onderzoeksproject presenteerde Milja van Tielhof (Huygens Instituut, KNAW) gedetailleerd de achttiende-eeuwse waterhuishouding van een Amsterdams weeshuis. In de afsluitende presentatie liet Herman Havekes (Universiteit Utrecht/Unie van Waterschappen) de naoorlogse schaalvergroting van de Nederlandse waterschappen zien.

Lotte Jensen benoemde dat in beeldvorming rond water in Nederland door de tijd heen vergelijkbare beelden terugkomen, zoals wiegjes met kind (en regelmatig een kat), waterwolven en kwetsbaarheid tegenover natuur. Die laatste categorie vond ik minder eenduidig, ook omdat Jensen het idee van veerkracht daaraan koppelde. Gelukkig kwamen drie typen beeldvorming naar voren die een denkwijze over kwetsbaarheid en veerkracht laten zien. Het technologische, apocalyptische en zonde-beseffend perspectief kunnen we zien als drie verschillende inschattingen hoe mens, samenleving en water aan elkaar relateren. Wat Jensen vooral benadrukt is dat er patronen in motieven kunnen worden gevonden. De vraag die ik minder duidelijk naar voren vond komen, was hoe manieren van denken eventueel gebruik maken van bepaalde beelden. Zijn wiegjes altijd kwetsbaar, zijn ze (ook) technologisch, veerkrachtig of zondig? Een ander aspect dat Jensen bijna niet besprak was of (hoe) maatschappelijke actoren beelden bewust inzetten om hun doelstelling(en) te bevorderen. Als dat het geval is, worden historische patronen wellicht bewust (niet) ingezet, waarmee historische patronen (niet) worden bestendigd. Fascinerend, maar het maakt de discussie over patronen in beeldvorming er niet makkelijker op...

Petra van Dam presenteerde resultaten van een onderzoeksproject naar de geschiedenis van winning en gebruik van drinkwater in Nederland. Dat leidde tot de uitspraak dat omdat er in het heden meer water wordt opgepompt dan er via infiltratie terugkomt, het

¹ <https://www.waternetwerk.nl/knw-activiteiten/699-waterbeheer-geschiedenis-en-toekomst>

huidige systeem van waterwinning niet duurzaam is. Met die claim heb ik geen enorme problemen, maar het beviel me minder dat Van Dam nogal simplistisch suggereerde dat de historische waterwinning wel duurzaam was. Ik ken meerdere discussies rond historisch watergebruik die suggereren dat dat watergebruik per definitie duurzaam was, omdat het niet meer kon gebruiken dan natuurlijk beschikbaar was. Afgezien van het bestaan van de nodige voorbeelden waar dat alsnog tot problemen leidde in termen van beschikbaarheid op de langere termijn, moet zo'n claim wat mij betreft gebaseerd zijn op een heel precieze weergave van hoe de historische waterkringloop eruit gezien zou hebben – inclusief aspecten als volumes, stromen en aantallen gebruikers. Gelukkig gaf Van Dam de nodige (fascinerende) details over watersystemen, zoals de grote hoeveelheid cisternen in de grotere steden en de manieren waarop waterleveranciers en -gebruikers hun activiteiten afstemden op seizoenen en waterbeschikbaarheid.

Dergelijke details geven veel meer kleur aan een vergelijking tussen een Nederland met twee miljoen inwoners rond 1800 en 17,5 miljoen in 2023. Details geven de kans iets te zeggen over de verdeling van lusten en lasten rond water. Ik luisterde daarom tevreden naar Milja van Tielhof die een gedetailleerde analyse gaf van de watervoorziening van het Aalmoezeniersweeshuis aan de Prinsengracht in Amsterdam in de zeventiende en achttiende eeuw. Van dit weeshuis is een behoorlijke hoeveelheid gegevens beschikbaar, waarmee het mogelijk is weer te geven hoe de waterkringloop van het weeshuis continue werd bewaakt, gecreëerd en beheerd. Inclusief de relatie(s) tussen de verschillende bronnen van water, het gebruik ervan en het seizoen. Het weeshuis gebruikte vier bronnen voor (en dus soorten) water: 1) regenwater, 2) grondwater, 3) grachtwater en 4) rivierwater. Een moeilijke periode in een typisch jaar voor de watervoorziening was het einde van de winter, omdat het aanvoeren van water niet eenvoudig was in de toenmalige Nederlandse winters. Immers, de aanvoerroutes waren bevroren. In de winter teerde een gebruiker als het weeshuis dus in op de aangelegde voorraden.

Een van de interessantste uitspraken van Van Tielhof, namelijk dat de twintigste eeuw de uitzondering op de historische regel is in termen van watergebruik, gaat misschien ook wel op voor de organisatie van het waterbeheer in Nederland. Waarschijnlijk kunnen we op basis van de voordracht van Herman Havekes de uitzonderingsjaren zelfs beperken tot de laatste zeventig jaar. Immers, waren er kort na de Tweede Wereldoorlog nog meer dan 2600 waterschappen, nu zijn er nog eenentwintig. Havekes benadrukte dat dit proces betrekkelijk geruisloos is verlopen, maar niet vanzelf: het Rijk (en de Unie van Waterschappen) hadden wel degelijk een sturende rol. In dit geruisloze proces is de hoeveelheid financiële middelen die voor waterbeheer worden ingezet alleen maar gegroeid. Dit bracht Havekes ertoe de vraag te stellen of goed waterbeheer wellicht bevorderd wordt door een zekere schaalvergroting, waarbij minder, maar grotere instituties met meer budget handelen. Havekes zag op korte termijn geen nieuwe impulsen die de schaalvergroting in waterschapland verder zouden brengen, maar zoals alle historici weten, is zo'n uitspraak alleen achteraf op historische waarde te schatten.

Of eigenlijk misschien niet: de uitspraak van Havekes is nu immers per definitie onderdeel van de geschiedenis, waarvan het aanwenden ervan door latere actoren bepaald gaat worden – als die de tekst waar de uitspraak in staat of de website waar de presentatie beschikbaar is nog kunnen vinden... De dagvoorzitter mag de hoop hebben uitgesproken dat we het verleden gingen gebruiken om aan de toekomst te werken, maar daarmee is de vraag welke versie van het verleden we willen inzetten voor welke toekomst nog niet beantwoord. Gelukkig maar!

Rectificatie

In het artikel 'De droogmaking van het Haarlemmermeer' door Bart Schultz (TvWG 31 (2022) 45-62) zijn op basis van de toen beschikbare literatuur NAP waarden bepaald uit het Rijnlandse AP door de waarden met 9 centimeter te verlagen. Recent ontdekten medewerkers van het Archief van Rijnland dat het Rijnlandse AP niet hoger, maar 7,4 centimeter lager was dan het NAP. Hierdoor zijn in het artikel de op bovenstaande wijze bepaalde NAP waarden 16,4 centimeter te hoog.

Sponsors

De uitgave van dit tijdschrift is in de eerste plaats mogelijk gemaakt door belangrijke financiële steun van de **Unie van Waterschappen** en dankzij een bedrijfsabonnement van:

Hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden (HOUTEN)
Hoogheemraadschap Hollands Noorderkwartier (HEERHUGOWAARD)
Hoogheemraadschap van Delfland (DELFT)
Hoogheemraadschap van Rijnland (LEIDEN)
Hoogheemraadschap van Schieland en de Krimpenerwaard (ROTTERDAM)
Nederlandse Waterschapsbank N.V. (DEN HAAG)
Rijkswaterstaat (DEN HAAG)
Unie van Waterschappen (DEN HAAG)
Waterschap Aa en Maas ('s-HERTOGENBOSCH)
Waterschap Amstel, Gooi en Vecht (AMSTERDAM)
Waterschap Brabantse Delta (BREDA)
Waterschap De Dommel (BOXTEL)
Waterschap Drents Overijsselse Delta (ZWOLLE)
Waterschap Hollandse Delta (RIDDERKERK)
Waterschap Hunze en Aa's (VEENDAM)
Waterschap Limburg (ROERMOND)
Waterschap Noorderzij/vest (GRONINGEN)
Waterschap Rivierenland (TIEL)
Waterschap Rijn en IJssel (DOETINCHEM)
Waterschap Scheldestromen (MIDDELBURG)
Waterschap Vechtstromen (ALMELO)
Waterschap Vallei en Veluwe (APELDOORN)
Waterschap Zuiderzeeland (LELYSTAD)
Wetterskip Fryslân (LEEWARDEN)